

Оливера Брдарић, сликар-конзерватор

КОНЗЕРВАЦИЈА И РЕСТАУРАЦИЈА ИКОНА Св.НИКОЛА И Св.ПРОКОПИЈЕ, РАД СТЕВАНА АЛЕКСИЋА, ИЗ КАПЕЛЕ ПАУНОВИЋ У ВУКОВАРУ

Иконе *Св. Никола* и *Св. Прокопије*, рад Стевана Алексића, сликане су 1905. године за капелу у пољу која је припадала породици Пауновић из Вуковара. Касније су, због стања и необезбеђености капеле, иконе монументалних димензија, пренете у породичну кућу Пауновића, где су чуване до почетка ратних дејстава у Вуковару. Током рата, када је гранатирана и похарана кућа Пауновића, иконе које су биле већ раније делимично оштећене, изузетно су тешко страдале, а јаки мразеви, влага и општи услови који су после престанка ратних дејстава владали, претили су да допринесу потпуном уништењу ова два вредна дела.

У току евакуације културно историјских добара угрожених и оштећених током рата на простору Вуковара, крајем 1991. и почетком 1992. године, на молбу господина Федора Пауновића из Вуковара, екипа стручњака која је изводила евакуацију музејског и црквеног материјала, преузела је и пренела ове две иконе у Нови Сад, уз договор да се чувају у Новом Саду док се не стекну услови да буду конзервиране. До 2005. године чуване су у депоу Музеја града Новог Сада а касније у депоу Музеја Војводине заједно са осталим евакуисаним материјалом.

Конзерваторско рестаураторски радови на иконама и украсним оквирима почели су у децембру 2006. године у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе Војводине. Због тежине оштећења икона и комплексности радова упућен је позив мр Јовану Пантићу, конзерватору саветнику Народног музеја у Београду да прихвати улогу стручног консултанта, што је он и прихватио. Финансијска средства за конзервацију обезбедило је Министарство културе Републике Србије.

Затечено стање икона

Стање икона је било изузетно лоше – важни делови бојеног слоја и платна су недостајали на обе слике, платно је било процепљено и искидано, на много места пробијено шрапнелима и куршумима, а уочавали су се и отисци војничких чизама. Полеђине су биле изузетно запрљане, са траговима продора атмосферске воде и прашкастим беличастим наслагама на појединим местима. Икона *Св.Никола* је процентуално имала више оштећења платненог носиоца, подлоге и бојеног слоја, док је икона *Св.Прокопије* била у нешто бољем стању, мада се код ње подеротина протезала директно преко лика светитеља. Обе иконе су имале потамнеле заштитне лакове и биле су прекривене дебелим наносима атмосферског талога - чађи, прашине и других површинских нечистоћа. Носећи рамови од чамовине нису имали трагове црвоточине, али су били оштећени шрапнелима који су покидали дрвна влакна. Украсни дуборезани позлаћени оквири су били полумљени и недостајали су значајни делови резбе са кредном подлогом и позлатом.

Конзерваторско рестаураторски поступак

Након преветивне заштите осетљивих делова сликаног слоја и платненог носиоца, слике су ослобођене од украсног и носећег рама и пренесене на специјалне радне рамове са покретним угловима, што је био услов за извођење свих потребних интервенција. Упоредо су извођени истраживачко испитивачки

радови – проучавана је архивска грађа из фондуса породице Пауновић, и узорковани су већ одвојени фрагменти бојеног слоја са подлогом за потребе физичко хемијских анализа¹.

Пажљивом опсервацијом платненог носиоца на макро снимцима је уочено да је ткање ређе, комбиновано од ланених и кудељних влакана, при чему је кудеља основа а лан потка.

Рад на сликама започео је уклањањем свих нечистоћа и неодговарајућих закрпа са полеђине платна.

Чишћење платненог носиоца је обављано сувим поступком: аспирацијом, уз употребу сигурносног дистанцера од тврђег пенастог сунђера и филтер папира, крпом са микрофибер влакнима и сунђером од каучука.

Због степена и карактера оштећења донесена је одлука да обе иконе буду подлепљене на нови платнени носиоц.

Консолидација и стабилизација

Пре санације процепа и убацивања инсерата препарираног ланеног платна на местима где је оригинално недостајало, било је потребно консолидовати и стабилизovati оригинално платно, пуно деформација и знатно структурално ослабљено, чему су значајно допринели и негативни микроклиматски фактори којима је дуги низ година било изложено. Истегљене и деформисане делове платна је било потребно довести у раван, што је постизано контролисаним влажењем, истезањем и привлачењем, постепено и на мањим сегментима, све док није цела површина систематски припремљена за следећу фазу рада – спајање процепа и убацивање инсерата новог платна. Спајање процепа је вршено заваривањем, нитима полиакрилне смоле Paraloid B72², а већи фрагменти препарираног ланеног платна су инсертовани на одговарајућа места истим поступком.

У овој фази радова било је могуће активирати вакуум сто ниског притиска са перфорираном плочом. Процес је подразумевао вишеструка влажења комбинована са деловањем благо повишене температуре (око 50 С°) и вакуума (80mBar), до задовољавајућег ефекта поравнања свих деформација на платну.

Након тога су обе иконе биле спремне за подлепљивање на нови носилац одговарајуће структуре и дебљине.

Подлепљивање

Уз консултације са г-дином Пантићем одлучено је да се подлепљивање обави уз употребу наменског конзерваторског лепила са перформансама адхезива и консолиданта, Gustav-Berger's Beva 371³. Ново платно, претходно навлажено и

¹ Захтев за анализу пигмената, везива у подлози и заштитног лака је формално био поднесен лабораторији РЗЗЗСК. Добијено је усмено образложење од физико-хемијарке Татјане Трипковић да због физичког стања расположивих узорака није била могућа физичко хемијска анализа.

² Етил метакрилат/метил акрилат кополимер, звани В-72, спада у ред најстабилнијих смола за употребу у конзервацији, раствара се у бројним органским отапалима: толуен, ксилен, микстурама етанола, ацетону, диацетон алкохолу, метилен хлориду.

³ Сложена микстура 6 компоненти (60% толуен/хептан, 40% микстура етилен винил ацетат кополимер (Elvax 150), циклохексанон смола (Lagopal K80), етилен винил ацетат кополимер, фталат естер хидроабјетил алкохола и петролатум (парафин); може се разређивати у ароматским и алифатским угљовдоницима (white spirit, petroleum benzen, toluen); у вишедеценијској официјелној употреби као адхезив и као консолиданта за слике, текстил и једнако успешно у конзервацији ликовних дела на папиру; тачка топљења 50-55°С

истегљено ради „умртвљавања“, равномерно је напето на радни рам. Оригинал је постављен преко новог платна и прецизно је оцртана контура. Лепак је наносен прецизно до означене ивице, према стриктној спецификацији и у више наврата; најпре разређен White Spirit-ом у размери 1:4 (лепак: WS) ради импрегнације новог платна а потом гушће, 1:2 ради дублирања. Наношење је рађено топлим поступком, уз поштовање времена потребног за испарење органских растварача. Подлепљивање је изведено „заваривањем“ у вакуум столу при 65°C.

Чишћење

Пробе чишћења су вршене током рада вакуум стола јер су тако елиминисане могућности реакције платненог носиоца на средства којима се делује на површински, и слој заштитног лака.

Чишћење је рађено на два нивоа: површинске нечистоће су уклоњене тензидима у благим концентрацијама - 8% раствором смолног сапуна vulrex⁴ и DCA-TEA⁵, док је заштитни лак безбедно уклоњен микстуром органских растварача угушћених гелом⁶.

Резултат чишћења била је могућност поновног сагледавања технике сликања Стевана Алексића⁷ коју одликује *al prima* поступак (варијанта минхенског *Fleckmalerei-a*), гестуални карактер и зналачка и вешта моделација; туткално кредна препарататура као и намази уљане боје су нанесени у танком слоју па се јасно уочава структура ланеног платна, док су пастуознији акценти присутни само на светлим партијама. Бојени слој генерално има мат карактер. Чишћење је вршено уз нарочит опрез и селективно јер су поједине партије биле готово акварелски танко нанешене (црвена на плашту Св. Прокопија и тамни прелаз).

Китовање

Китовање је извршено тонираним китовима, а избор и састав кита одређиван је у односу на изглед и карактер бојеног слоја у околини оштећења. Смеса је прављена парцијално, на бази PVAI (поливинил алкохол) уз додатак мешавине болоњске креде и белог каолина, дестиловане воде, неколико капи квалитетног ланеног уља и пигмента ради тонирања у складу са локалним тоном. Сваки кит је справљан у тарионику да би се компоненте правилно емулговале. Места предвиђена за китовање су претходно консолидована и изолована 2% раствором paraloid-а B72 у мешавини ацетона и етилацетата 30:70⁸. Китовање је рађено разређеном масом која је наносена четкицом, водећи рачуна да се постигне текстура оригиналне препаратуре код које је структура платна потпуно видљива, док се на пастуозним деловима тежило усклађивању са локалним карактером површине. Након окончања китовања тонираним китовима, визуелни ефекат је био сасвим задовољавајући.

⁴ Емулзиони течни сапун (потасиум метил циклохексил олеат), разређује се у води и white spirit-у, ефикасан код уклањања прљавштине, чађи, масних уља, минералних уља, воскова, и хидрокарбоната.

⁵ Тензиоактив, микстура деоксихолне киселине и триетаноламин-а угушћен у хидроксипропил целулози, намењен за површинско чишћење и постепено уклањање уљано смолних лакова.

⁶ растварачки гел - fd 76 је мешавина базног тензида (етомен Ц12), полиакрилне киселине (карбопол) и органских растварача – петролеј, ацетон и изопропанол

⁷ Јасна Јованов, Стеван Алексић 1876-1923, Спомен-збирка Павла Бељанског и Матица српска, Одељење за ликовне уметности, 2008. Нови Сад, стр.171

⁸ Претходним пробама је утврђено да кит боље пријања на овако припрељеним површинама.

Ретуш са реконструкцијом

Пре почетка ретуша површина слике је изолована трећински разређеним ретуш лаком у White Spirit-у, нанесеним тампоном . Након сушења изолационог слоја прешло се на ретуширање ретуш лак бојама разређиваним White Spirit-ом, trateggio техником вертикалним цртицама, вишеслојно, до постизања ефекта оптичког мешања боја. Захваљујући сачуваној фотографији у боји из архиве породице Пауновић коју је доставио г-дин Федор, било је могуће квалитетно урадити реконструкцију недостајућих делова сликаног слоја. Заштитно лакирање је изведено мат лаком (L&B) у спреју у складу са оригиналним карактером изгледа површине сликаног слоја. Овим је постигнуто дифузно расипање светла и омогућено лако сагледавање и „читање“ слике у целини.

Конзервација и рестаурација рамова

Тешко оштећени делови носећих рамова замењени су новим, израђеним од чамове грађе адекватног квалитета. Израђене су нове кајле и постављене на одговарајућа места. Рам је превентивно заштићен (уједно и бајцован) наменским средством против црвоточине.

Украсни рамови су рестаурирани у складу са оригиналном техником израде. Оригинални слој шелака преко позлате је уклоњен како би се боље уклопила стара позлата на дуборезу са позлатом нових дуборезаних делова. Након радова на рамове је нанесен нови слој шелака, у складу са оригиналним тоном.

По окончању конзерваторско рестаураторских радова иконе су враћене породици Пауновић из Вуковара. Предаја је обављена према протоколу Међуржавне Комисије за повраћај културних добара, у присуству тадашњег министра за културу Републике Србије г-дина Небојше Брадића и помоћнице министра за културу Републике Хрватске, г-ђе Бранке Шулиц.